

Türkçe Dil Bilgisi Öğretiminde Söz Dizimi İle İlgili Kabuller Üzerine II (Cümle Öğeleri)

Caner Kerimoğlu*

ÖZET

Bu çalışmada Türkçe dil bilgisi öğretimindeki cümle öğeleriyle ilgili değerlendirmeler, eğitim aşamaları (ilköğretim-ortaöğretim-yükseköğretim) göz önünde bulundurularak, karşılaştırmalı bir şekilde incelenmiştir. Cümle öğesi olarak nelerin kabul edildiği ve bu kabulde hangi ölçülerin kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Farklı eğitim aşamalarına yönelik yayınlardaki benzer ve farklı kabullerin tespitinin amaçlandığı incelemenin son bölümünde, dil bilgisi öğretiminin bütünlüğü dikkate alınarak çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Dil bilgisi öğretimi, cümle bilgisi, söz dizimi, cümle öğeleri.

ABSTRACT

In this study, the evaluations on the sentence elements in the Turkish grammar education are examined comparatively in deference to the education stages (primary, secondary, and university). It is tried to be determined what is accepted as an element of sentence and, which measures are used in that acceptance. Various suggestions are presented in deference to the unity of grammar education. In the last part of the research, which is aimed at determining the similar and dissimilar acceptations in the publications that are intended for different education stages are indicated.

Keywords: Grammar teaching, syntax, sentence elements.

1. GİRİŞ

Dil bilgisi öğretimi dinleme, okuma, konuşma ve yazma öğretim alanlarıyla birlikte Türkçe öğretiminin etkinlik alanlarından birisi olarak incelenir. (Kantemir, 1976; Göğüş, 1978; Ergen, 1986; Oğuzkan, 1993; Sağır, 2002; Kavcar - Oğuzkan - Sever, 2005; Cemiloğlu, 2004; Sever, 2004; Demirel - Şahinel, 2006; Yıldız, 2006; Ünal, 2006) Araştırmacılar dil bilgisi öğretiminin öğrencilerin doğru konuşma, okuma ve yazma becerileri ve alışkanlığı kazanmalarında önemli ölçüde yardımcı olduğunu ifade etmektedirler. (Kavcar - Oğuzkan - Sever, 2005 : 8)

Türkiye’de ilköğretimden üniversiteye kadar dil bilgisi eğitimi verilmektedir; ancak bu eğitimin sağlıklı yürüyüp yürümediği sıklıkla tartışılmaktadır:

“Aslında yurdumuzda anadili öğretiminin genel olarak başarısız olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir. Herkes de kendine göre bir suçlu aramaktadır. Eğitimciler ve öğrenciler, öğretmenler ve ders kitaplarını suçlarken, öğretmenler de Milli Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan müfredat programlarını ve anadillerini öğrenmek için güdülenememiş öğrencileri başarısızlığın sorumlusu olarak görmektedirler. Bu tartışmada herkesin haklı olduğu taraf vardır. Ne var ki biz asıl sorunu, bilimsel dilbilgisi betimlemesinin henüz öğretmenlerin ve ders kitabı yazarlarının kullanımına sunulmamış olmasında görüyoruz. İyi bir şekilde betimlenemeyen bir şeyin öğretilmesinin mümkün olmayacağı açıktır.” (Sezer, 1994 : 123)

* Caner Kerimoğlu, Öğr. Gör. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Buca Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, İzmir. canerkerimoglu@yahoo.com

Dil bilgisi öğretimiyle ilgili olarak buna benzer şikayet ve tespitlerle sıklıkla karşılaşmaktadır. Bu çalışmada, farklı eğitim aşamalarına (ilköğretimden üniversiteye) yönelik yayınlardaki "cümle öğeleri" değerlendirmeleri incelenmiş ve eğitim aşamaları arasındaki benzer kabuller ve kopukluklar cümle öğeleri konusu esas alınarak belirlenmeye çalışılmıştır.

2. YÖNTEM

İncelemede ilk olarak akademik yayınlarda karşılaşılan cümle öğeleri kabulleri üzerinde durulmuş, dil bilgisi yazımında görüşlerinden sıklıkla yararlanan yazarların cümle öğeleriyle ilgili değerlendirmeleri aktarılmış ve üzerinde anlaşılan ya da anlaşılmasın noktalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Akademik yayınlarla ilgili değerlendirmelerden sonra ortaöğretim ve ilköğretime yönelik program ve yayınlardaki¹ cümle öğeleri değerlendirmeleri incelenmiştir. Akademik yayınlardaki cümle öğeleriyle ilgili değerlendirmelerin ilköğretim ve ortaöğretime ne şekilde yansıdığı belirlenmeye çalışılırken eğitim aşamaları arasındaki farklı ya da benzer kabullerin tespiti amaçlanmıştır.

3. CÜMLE ÖĞELERİ

3.1. Akademik Yayınlarda Cümle Öğeleri

Cümle "Bir fikri, bir duygu ve düşüncüyü, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu" olarak tanımlanır. (Korkmaz, 1992 : 32) Türk dil bilgisi yazarları tarafından pek çok cümle tanımı yapılmıştır. Bu tanımların hemen hepsinde cümlenin en temel özelliğinin "hüküm / yargı bildirme" olduğu vurgulanır. (Banguoğlu, 1998 : 496-497 ; Ergin, 1993 : 376 ; Gencan, 2001 : 100 ; Ediskun, 1999 : 322 ; Hatipoğlu, 1972 : 99 ; Şimşek, 1987 : 16 ; Karahan, 1999 : 44) Cümlenin yargı bildirme özelliği üzerinde anlaşılan dilciler, cümle öğelerinin neler olduğu ve hangi öğelerin nasıl belirlenmesi gerektiği konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bu farklı görüşleri belirleyebilmek için dil bilgisi yazımında ve özellikle de söz dizimi alanında görüşlerinden sıklıkla

faydalanılan yazarların konuyla ilgili değerlendirmeleri üzerinde duruyoruz.

Muharrem Ergin cümle öğelerini *fiil*, *fail*, *nesne*, *yer tamlayıcısı* ve *zarf* olarak belirler. Yazar bu beş öğenin yanında bir de cümleye ilave edilmiş *cümle dışı unsular* üzerinde durur. (Ergin, 1993 : 376-380) Ergin'in değerlendirmelerini bir örnek üzerinde şu şekilde özetliyoruz:

"Ali beni okula saat beşte
fâil nesne yer tam. yer tam.
bıraktı ve geri döndü."
fiil cüm. dışı unsur zarf fiil

Ergin'in cümle öğeleriyle ilgili değerlendirmelerinde yapı önemli bir yer tutar. Cümlede görev yapan unsurlar sadece işlevlerine göre değil, çekimli olup olmamalarına göre de değerlendirilir. Cümlede yer alan öğelerin aldıkları ekler, çoğu zaman belirleyici olmaktadır. Yazarın *özne (fâil)*, *nesne* ve *yüklem (fiil)* konusundaki görüşleri dil bilgisi yazımında kabul gören görüşlerdir. Ancak *yer tamlayıcısı* ve *zarf* konusundaki görüşleri işlevi ön plana alan dilciler tarafından eleştirilmiştir. Örnekte de görüldüğü üzere Ergin, yaklaşma (+A), bulunma (+DA) ve ayrılma (+DAn) hâli eklerinden birini alan bir cümle öğesini zaman da bildirirse *zarf* saymamaktadır. Bu eklerden birini alan unsurlar *yer tamlayıcısı* kabul edilir. Buna göre, *zarf* çekimsiz bir cümle öğesidir ve bir unsurun *zarf* olabilmesi için zaman, tarz, sebep vb bildirmesi yeterli değildir, çekimsiz olması gerekir. Örneğimizdeki "geri" ögesi yer bildirmektedir. Ancak çekimsiz olduğu için *yer tamlayıcısı* değil, *zarf* kabul edilir.

Ergin cümle içerisinde yer alan ünlemleri ve bağlaçları cümle dışı unsur kabul eder. Örneğimizdeki "ve" ögesi iki cümleyi birbirine bağlayan bir ilave unsur sayıldığı için *cümle dışı unsur* kabul edilir. Ergin'in cümle öğeleriyle ilgili bu değerlendirmeleri bazı söz dizimi yazarları tarafından da kullanılır. (Karaörs, 1993 : 36; Cemiloğlu, 1994 : 87; Erkul, 2004 : 24-42)

Tahir Nejat Gencan cümlede üç ana unsurun varlığından söz eder. Bunlar *özne*, *yüklem* ve *tümleçler*dir. Tümleçler dört türdür: 1. *Düz Tümleç* 2. *Dolaylı Tümleçler* 3. *İlgeç Tümleçleri* 4. *Belirteç Tümleçleri* (Gencan, 2001 : 103-123)

Gencan ve Ergin'in öğelerini şu şekilde eşleştirebiliriz: "*özne* : *fâil*, *yüklem* : *fiil*, *düz tümleç* : *nesne*, *dolaylı tümleç* : *yer tamlayıcısı*, *belirteç tümleci* : *zarf*." Gencan da Ergin gibi hâl ekli

¹ Bu çalışmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından İzmir'deki okullara gönderilen ders kitapları incelenmiştir.

unsurları zaman, tarz, durum da bildirseler *dolaylı tümleç* sayar. (Gencan, 2001 : 125-130) İki yazarın ayrıldıkları nokta *ilgeç tümlecidir*. Gencan, Ergin'in *zarf* kabul ettiği, edat olarak yükleme bağlanan unsurları *ilgeç tümleci* sayar. "Topa hızla vurdum." cümlesindeki "hızla" ögesi Gencan'a göre *ilgeç tümlecidir*. (Gencan, 2001 : 132) Pek çok dilci Gencan'a katılır ve eserinde "edat / ilgeç tümleci"ni işler. (Ediskun, 1999 : 352; Burdurlu, 1967 : 17-49; Hatipoğlu, 1972 : 128-129; Kükey, 1975 : 47; Dizdaroğlu, 1976 : 77; Sağlam, 1977 : 30-31; Atabay - Özel - Çam, 1981 : 57; Eker, 2003; 353-358; Akbayır, 2003 : 29) Ancak ilk olarak Gencan'ın kullandığı "ilgeç tümleci" kavramına karşı çıkan dilciler de olmuş ve konu uzun süre tartışılmıştır. (Akgül, 1967a : 800-803; Akgül, 1967b : 248-249; Gencan, 1967 : 907-911; Gencan, 1968 : 680-684; Demiray, 1967 : 16-18; Dizdaroğlu, 1968 : 579-582).

Rasim Şimşek, tüm kuruluşlu bir cümlede beş tür unsur bulunduğunu ifade eder ve bunları cümledeki diziliş sıralarına göre şu şekilde verir: *özne, belirteç tümleci, dolaylı tümleç, nesne, yüklem*. (Şimşek, 1987 : 46) Yazarın kabulleri Ergin'e yakındır. Şimşek de yaklaşma (+A), bulunma (+DA) ve ayrılma (+DAn) hâli eklerinden birini alan öğeleri zaman ve tarz da bildirseler *dolaylı tümleç* sayar. (Şimşek, 1987 : 121)

Leyla Karahan *özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı* ve *zarf* olarak cümle unsurlarını belirler. Cümleye ilave edilen unsurları da *cümle dışı unsur* kabul eder. (Karahan, 1999 : 46-59) Karahan öğeleri belirlerken sadece şekli değil, işlevi de göz önünde bulundurur. Yazarın *yer tamlayıcısı* ve *zarf* değerlendirmeleri Ergin ve Şimşek'ten farklıdır : "Yaklaşma, bulunma ve uzaklaşma eki taşıyan tarz, zaman ve miktar zarflarının yer tamlayıcısı olmadığı unutulmamalıdır." açıklamasından sonra verdiği şu örneklerdeki "sisli havalarda" ve "çoktan" öğelerini *zarf* kabul eder: "Sisli havalarda vapur ve sis düdüklarının seslerine dikkat ettiniz mi? Odalara çoktan karanlık basmıştı." (Karahan, 1999 : 56) İ. Delice de eserinde L. Karahan'ın bu değerlendirmesine katılır ve bu yapıdaki öğeleri *zarf tümleci* kabul eder. (Delice, 2003 : 140)

Görüldüğü üzere, akademik yayınlarda cümle öğeleri konusunda araştırmacılar arasında önemli fikir ayrılıkları vardır. Biz tartışılan ve üzerinde görüş birliğine varılan konuları birkaç madde altında değerlendiriyoruz:

1. Terim sorunu: Dil bilgisi yazımının hemen her alanında olduğu gibi söz diziminde de terim kargaşası devam etmektedir. Son yıllarda *özne, yüklem* ve *nesne* terimleri üzerinde bir ortaklık

sağlandığı görülürken diğer öğelerde adlandırma sorunu göze çarpmaktadır. *Yer tamlayıcısı / dolaylı tümleç* ve *zarf / zarf tümleci / belirteç tümleci* terimleri dilciler tarafından kullanılmaktadır ve bu terimlerden herhangi biri üzerinde anlaşma sağlanmış değildir. *Cümle dışı unsur* terimi de eleştirilen terimlerdenidir.

2. *Özne, nesne* ve *yüklem* dışındaki öğelerin belirlenmesi: Dilciler eserlerinde *özne* ve *yüklemi* ana öğeler olarak incelerler² ve bu ana öğeler konusunda araştırmacılar arasında önemli fikir ayrılıkları yoktur. *Nesne* için de bunu söyleyebiliriz³. Ancak diğer öğeler konusunda çok farklı değerlendirmeler yapılmaktadır.

Dil bilgisi yazımındaki pek çok tartışmanın temelinde iç yapı – dış yapı ikiliği yatmaktadır. Bazı dilciler cümle öğelerini belirlerken işlevi esas alır fakat bazı dilciler öğelerin şekil özelliklerini (aldıkları ekler vb.) ön planda tutar.

Yüklemi hâl eklerinden birini alarak ya da bir çekim edatıyla grup oluşturarak niteleyen öğeler konusunda farklı fikirler öne sürülmüştür.

a. *Eve saat üçte geleceğim.* b. *Eve şimdi geleceğim.* c. *Eve akşama doğru geleceğim.*

Yukarıdaki üç örnekte altı çizili öğeler yüklemi aynı işlevle (zaman) tamamlamaktadır. Ancak üçü farklı yapı özellikleri göstermektedir. İlk cümledeki öge bulunma hâli eki (+DA) almışken, ikinci cümledeki öge herhangi bir çekim eki almamıştır. Üçüncü örnekteki öge ise bir edatla yüklemi zaman bakımından tamamlamaktadır.

Dil bilgisi yazarlarının bir bölümü işlevi esas olarak altı çizili öğelerin tümünü *zarf / zarf (belirteç) tümleci* kabul eder. Şekli ölçü alan bazı dilciler hâl ekli öğeyi (saat üçte) *yer tamlayıcısı / dolaylı tümleç*, ek almayan öğeyle (şimdi) çekim edatlı öğeyi (akşama doğru) *zarf / zarf (belirteç) tümleci* olarak

² Bazı araştırmacılar öznenin ana öğelerden biri sayılmayacağını, çünkü özne olmadan da cümle kurulabileceğini ifade ederler. Özne ile ilgili görüşler için bkz : (Zülfikar, 1995 ; Delice, 1998 ; Bolulu, 1992a ; Bolulu, 1992b ; Koç, 1996 ; Tariktaroğlu, 1996; Özmen, 2004 ; Turan, 1999)

³ Nesne ile ilgili olarak son yıllarda ortaya atılan fikirlerden en önemlisi, yükleme hâli eki (+I) dışındaki hâl eklerinden birini alan öğelerin de nesne olabilmeleriyle ilgilidir. *Elmalardan yedi* vb. (Sev, 2004 ; Boz, 2004)

inceler. Bazı dilciler ise çekim edatlı ögeyi (akşama doğru) *edat (ilgeç) tümleci* adı altında diğerlerinden ayırarak inceler.

Örneklere yola çıkarak açıklamaya çalıştığımız bu tartışma hâlâ devam etmektedir. Çözüm için pek çok yeni öneri yapılmıştır. Bazı araştırmacılar *özne, nesne* ve *yüklem* dışındaki ögelerin tek bir başlık altında birleştirilmesi gerektiğini savunurken, bazı araştırmacılar yüklemi niteleyen her unsuru işlev ve şekillerine göre ayrı ayrı adlandırma (sebepl tümleci, şart tümleci, çıkma tümleci, ilgeç tümleci vb) taraftarıdır. (Emre, 1988; Erden, 1998; Üstüner, 1998; Naskali, 1995; Alyılmaz, 1994) Ancak bu öneriler üzerinde ortaklık sağlandığını söylemek güçtür.

3. Cümle dışı ögeler : Muharrem Ergin tarafından cümle ile ilgili olmayan, cümleye ilave edilmiş unsurlar olarak nitelenen cümle dışı unsurlar da Türkiye dilçiliğinde tartışılan konulardan biridir. Bu kavramla ilgili ilk tartışma konusu hangi ögelerin bu başlık altında incelenmesi gerektiğidir. M. Ergin, L. Karahan vb bazı araştırmacılar bağlaç ve ünlemlerle ünlem gruplarını cümle dışı unsur sayarken; T. N. Gencan, H. Ediskun, H. Dizdaroğlu vb bazı araştırmacılar aynı unsurları "edat-ilgeç tümleci" başlığı altında bir cümle unsuru olarak incelerler.

Ayrıca cümlede yer alan bu tür ögelerin (bağlaç, ünlem vb) cümle dışındaymış gibi "cümle dışı unsur" olarak adlandırılmasını eleştiren ve yeni terim önerilerinde bulunan araştırmacılar da vardır. (Özmen, 1995; Üstüner, 1998 ; Yaman, 2000 : 246 ; Delice, 2003 : 141). Ancak cümle dışı öge terimi hâlâ en çok kullanılan terim olma özelliğini korumaktadır.

4. Akademi her konuda görüş birliğinin olmasını beklemek elbette yanlıştır. Farklı fikirlerin tartışılmasını olumsuz bir durum olarak nitelenecek gerekmektedir. Cümlelerin ögeleriyle ilgili olarak tartışılan konuların yanında üzerinde anlaşılan konular da vardır. Terim farklılıklarına rağmen, *özne, nesne (belirteli - belirtisiz)* ve *yüklem* ile ilgili çok büyük fikir ayrılıkları yoktur.

3.2. Ortaöğretim Programı ve Kitaplarında Cümle Ögeleri

Akademik yayınlardaki cümle ögeleriyle ilgili değerlendirmeleri özetledikten sonra, ortaöğretim yönelik yayınlarda yer alan kabullere geçiyoruz. Bakanlık tarafından yayımlanan programlarda ve bu programlara göre hazırlanan ders kitaplarında

cümle ögelerine önemli bir yer ayrıldığını söylemek mümkündür. Bilindiği gibi, 2006-2007 ders yılı itibarıyla liselerde iki farklı program uygulanmaktadır.

2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulamaya konan programa göre Türk Dili ve Edebiyatı öğretimi yeniden şekillendirilmiştir. Buna göre, eski programda Türk Dili ve Edebiyatı dersi adı altında sürdürülen dil ve edebiyat öğretimi "Dil ve Anlatım" ve "Türk Edebiyatı" şeklinde iki dersle birbirinden ayrılmıştır. Bu yeni program 2005-2006 yılında liseye başlayan öğrencilere uygulanmaktadır ve 2006-2007 ders yılı itibarıyla 9 ve 10. sınıf öğrencileri bu programa göre eğitimlerine devam etmektedir. Bu arada yeni programın uygulama tarihinden önce liseye başlayan ve 2006-2007 ders yılı itibarıyla 11. sınıfa gelen öğrenciler eski programla eğitimlerini sürdürmektedirler. Biz hem eski hem de yeni programda ve bu programlara göre hazırlanmış kitaplarda yer alan cümle ögeleri kabulleri üzerinde duruyoruz.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın hazırladığı yeni programda cümle ögeleri, 9. sınıf "Dil ve Anlatım" dersi içerisinde "V. Ünite : Cümle (Tümce) Bilgisi" adı altında işlenmektedir. Cümle ögeleriyle ilgili olarak programda yer verilen kazanımlar şu şekilde sıralanmıştır :

1. Cümlelerin hangi ögelerden meydana geldiğini belirler.
2. Yüklem özelliklerini belirler.
3. Cümlede hangi kelimelerin veya kelime gruplarının yüklem olabileceğini açıklar.
4. Yüklem kullanılmayan cümlelerde yüklem kullanılmayıp nedenlerini tartışır.
5. Cümlede özneyi ve öznenin özelliklerini belirler; hangi kelimelerin veya kelime gruplarının özne olabileceğini açıklar.
6. Öznenin bulunup bulunmama nedenlerini belirler.
7. Edilgen çatılı fiillerle kurulmuş cümlelerde öznenin anlam boyutunu belirler; öznesiz cümleleri fark eder ve sebeplerini tartışır.
8. Cümledeki nesnelere ve türlerini belirler, bunların kullanılış amaçlarını tartışır.
9. Nesne olabilecek kelime ve kelime gruplarını belirler.
10. Nesnenin fiilin bildirdiği işi hangi yönden tamamladığını fark eder.

11. Yer tamlayıcıları (dolaylı tümleçleri) bulur, bunların işlevlerini tartışır.
12. Cümlede yer tamlayıcılarının yargıyı hangi yönden tamamladığını açıklar.
13. Cümledeki zarfları (zarf tümleçlerini) bulur, işlevlerini belirler.
14. Cümle dışı öğelerin -bağlaçların, edatların, ünlemlerin, ünlem gruplarının, hitapların ve ara cümlelerin- işlevlerini tartışır.
15. Cümlede yüklem bildirdiği iş çevresinde diğer öğelerin nasıl birleştiğini belirler.”⁴

Programdaki kazanımlar kısmından “özne, yüklem, nesne, yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç), zarf (zarf tümleci)” şeklinde beş cümle ögesi kabul edildiğini, ayrıca cümle dışı öğelerin de söz konusu edildiğini anlıyoruz.

Yeni programa göre hazırlanan ve 2006-2007 ders yılında okutulmak üzere okullara gönderilen **9. Sınıf Dil ve Anlatım** kitabında cümle öğelerine yaklaşık beş sayfa ayrılmıştır. (Acar vd, 2006 : 115-119) Ancak bu beş sayfada cümle öğeleriyle ilgili kabulleri sağlıklı bir şekilde yansıtabilecek bilgilerin bulunduğunu söylemek güçtür.

Milli Eğitim Bakanlığı yeni programla birlikte bilgi aktarımından kaçınan bir yaklaşımı yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda hazırlanan ders kitaplarında da bilginin hazır bir şekilde öğrenciye aktarılması, öğrencinin bilgi karşısında edilgen bir tutum takınması önlenmeye çalışılmaktadır. Metinler ve etkinlik sorularıyla öğrenciden bilgiyi yorumlaması beklenmektedir. Ancak dil bilgisi gibi tartışmalı konuların çok olduğu bir alanda bazı temel bilgilerin kitaplarda yer almaması öğrenciler kadar öğretmenleri de zorlamaktadır.

Etkinlik sorularında ve metinlerle ilgili sorularda yer alan cümle öğeleriyle ilgili kabulleri şu şekilde sıralıyoruz:

Yüklem ile ilgili olanlar:

“Yüklemlerin cümle için önemini açıklayınız.”, “Bulduğunuz cümlelerde yüklem olan kelimelerin türlerini belirtiniz.”, “Metinde yüklemi olmayan cümleyi bularak yüklem kullanılmayıp sebebini açıklayınız.” (Acar vd, 2006 : 115-116)

Özne ile ilgili olanlar :

“Şehrin Sabahları ve Adamlarından Biri metninde geçen cümlelerin öznelerini bularak öznelerin ne tür kelimelerden oluştuğunu belirtiniz.”, “Öznesi belirsiz cümleler kurarak bu tür cümlelerin dildeki işlevini açıklayınız.”, “ “Bütün sorular çözüldü.” cümlesinde nesne, sözde özne görevinde kullanılmıştır. Yüklemi edilgen olan bu tür cümlelerde öznenin işi yapan mı yoksa işten etkilenen mi olduğunu tartışınız.”, “Temel öğelerden (özne ve yüklem) oluşan cümleler bulunuz. Bu cümleler yardımcı öğelerin de bulunduğu cümlelerle karşılaştırarak aralarındaki anlam farklılığını açıklayınız.”, “Kitabınızın 101. sayfasındaki Havva adlı metinde geçen cümlelerin öznelerini bulunuz. Bulduğunuz öznelerin hangilerinin tek kelimedenden hangilerinin birden fazla kelimedenden oluştuğunu belirleyerek türlerini söyleyiniz.” “Öznesi sözde özne olan cümleler kurunuz.” (Acar vd, 2006 : 116-117)

Nesne ile ilgili olanlar :

“ “Her şeyden memnun ahab, seni yıkılmış gitmiştir.” cümlesinde yüklem bildirdiği işten etkilenen “seni” kelimesi nesne görevinde kullanılmıştır. Metindeki diğer nesnelere bulup bunların yüklemi ne şekilde tamamladığını belirtiniz.”, “Metinde fiil cümleleri bulunuz. Nesne alıp almayışlarına göre inceleyiniz. Nesnelere cümlelerde kullanılış amaçlarını söyleyiniz.”, “Geçişsiz fiillerle kurulan fiil cümlelerinde nesne bulunmaz.”, “ “Şiir Dersi” başlıklı şiirde öznelerin yaptığı işten etkilenen öğeyi (nesne) bulunuz. Bu öğenin aldığı eklere göre türlerini belirterek cümle içindeki işlevlerini açıklayınız.” (Acar vd, 2006 : 116-118)

Cümle dışı öğeler ile ilgili olanlar :

“Ey Türk Gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk cumhuriyetini, ilelebet, muhafaza ve müdafaa etmektir.” Atatürk’ün sözündeki “Ey Türk Gençliği!” hitap grubu, cümle olmadığı gibi, bir cümledeki herhangi bir ögesi de değildir. Cümlede bulunup da herhangi bir öge olarak görev almayan kelime veya kelime gruplarına “cümle dışı unsur” denir. Siz de cümle dışı unsurlarını (bağlaçlar, edatlar, ünlemler, ünlem grupları, hitaplar ve ara cümleler) kullandığınız metinler bularak bu yapıların bulduğunuz cümlelerdeki işlevlerini belirtiniz.” “Bağlaçlar, edatlar, ünlemler, ünlem grupları, hitaplar ve ara cümleler cümle dışı unsur kabul edilir.” (Acar vd., 2006 : 117-118)

⁴Dil ve Anlatım Programı, www.ttkb.meb.gov.tr, s. 42-43 (erişim: 22-1-2007)

Kitapta *özne, nesne, yüklem ve cümle dışı öğeler* ile ilgili bu tür soru ve açıklamalara yer verildiği hâlde, *zarf (zarf tümleci) ve yer tamlayıcısı (dolaylı tümleç)* ile ilgili sorularda, öğenin adı verilmeden işlevler üzerinden soru yöneltilmiştir:

“ “Ana Baba” metnindeki cümlelerde yüklemeleri yer bakımından tamamlayan öğeleri bulunuz. Bu öğelerin yükleme hangi eklerle bağlandığını ve cümle içindeki işlevlerini belirtiniz.” , “ “Ana Baba” metnindeki cümlelerde, yüklemeleri durum, miktar, zaman ve sebep bakımından tamamlayan öğeleri bulunuz. Bu öğelerin cümle içindeki işlevlerini açıklayınız.” , “Yüklemi hâl (durum), zaman, miktar, yer ve yön bakımından tamamlayan cümle ögesine denir.” (Acar vd., 2006 : 117-118)

Akademik yayınlarda da en çok tartışılan konulardan biri olan *özne, nesne, yüklem* dışındaki öğelerin tespiti, *Dil ve Anlatım* kitabında da belirsiz bir şekilde bırakılmıştır. “Yüklemi hâl (durum), zaman, miktar, yer ve yön bakımından tamamlayan cümle ögesine denir.” sorusunun cevabı bu belirsizlik nedeniyle havada kalmaktadır. Akademik yayınlarla ilgili bölümde de üzerinde durulduğu üzere, dil bilgisi yazımında şekli esas alan dilciler farklı değerlendirmeler yaparken, işlevi esas alan dilciler farklı değerlendirmeler yapmaktadır. *Dil ve Anlatım* kitabında neyin esas alındığı belli değildir. “*Edat tümleci*”nin bir cümle ögesi olarak kabul edilmediği düşünülürse bu sorunun cevabı *yer tamlayıcısı* da *zarf* da olabilir.

“Ana Baba” metniyle ilgili iki farklı soruda “yüklemeleri yer bakımından tamamlayan öğeler” ve “yüklemeleri durum, miktar, zaman ve sebep bakımından tamamlayan öğeler” sorulmuştur. Bu şekilde işlevi ön plana alan bir yaklaşımın tercih edildiği sezdirilmektedir. Ancak bu işlevlere - *özne, nesne* ve *yüklemde* bir ad konulduğu hâlde - yer tamlayıcısı ya da zarf şeklinde bir ad konmaması kafa karıştırmaktadır ve söz diziminin en tartışmalı konularından biri anlaşılır olmaktan iyice uzaklaşmaktadır.

Kitapta dikkat çeken açıklamalardan biri de *cümle dışı öğelerle* ilgilidir. Edatların da *cümle dışı öge* olduğu ifade edilmiştir. Ancak “gibi, için, kadar vb” edatların bir isimle birleşerek yüklemi çeşitli yönlerden (yer, zaman, durum vb) tamamladığı bilinmektedir. Bu nedenle, edatların *cümle dışı öge* sayılması tartışılması gereken bir kabuldür.

Üstelik kitapta bununla ilgili bir örnek de olmadığı için cümle içerisinde yer alan edatların durumunu belirlemek güç bir hâl gelmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 2006-2007 ders yılında genel liselerin 11. sınıflarıyla, hazırlık sınıfı bulunan liselerin (yabancı dil ağırlıklı liseler, anadolu liseleri ve fen liseleri) 10 ve 11. sınıflarında eski program uygulanmaktadır. Buna göre dil bilgisi öğretimi “Türk Dili ve Edebiyatı” dersi içerisinde yürütülmektedir. Cümle öğeleri “Türk Dili ve Edebiyatı” dersinin 11. sınıf programında yer almaktadır.

2006-2007 ders yılı başında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, Türk Dili ve Edebiyatı dersinin Türk Dili saatinde okutulmak üzere okullara gönderilen **Lise 3 Türk Dili** adlı kitapta “cümleyi meydana getiren unsurlar” *yüklem, özne, nesne, zarf tümleci, dolaylı tümleç, cümle dışı unsurlar* şeklinde sıralanmıştır. (Vural vd., 2006 : 34)

Kitapta dikkat çeken ilk nokta öznenin tür olarak beşe ayrılmasıdır. Özne türleri ve verilen örneklerden birkaçı aşağıdaki gibidir:

1. Gerçek özne : *Tiyatro toplumsal değişmelerin aynasıdır.*
2. Sözde özne : *Davullar vuruldu. Borular çalındı.*
3. Örtülü özne : *Galata kulesi uzmanlar tarafından onarılarak eski haline getirildi. Buna kurulca karar verildi.*
4. Ortak özne : *Asker başını çevirdi, işi anladı, yere atladı.*
5. Açıklamalı özne : *İki ihtiyar, Behlül Efendi'yle Rasit Efendi, Yusufpaşa semtinin ileri gelenlerindendi.* (Vural vd., 2006 : 37-39)

“Örtülü özne” konusunda verilen örneklerde “uzmanlar” ve “kurulca” zarf tümleci olarak değerlendirilir. Ancak bunların özneye sorulan sorulara da cevap verdiği ifade edilmiştir. Bu iki açıklama kafa karıştırmaktadır. Bir öğenin hem *zarf tümleci* hem *örtülü özne* kabul edilmesi açıklanması gereken bir durumdur. (Vural vd., 2006 : 38)

Zarf tümleci olarak yüklemi zaman, durum, azlık-çokluk, yön bakımından tamamlayan öğeler kabul edilir. Ayrıca verilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla şekilden çok işlev ön planda tutulmuştur:

Bir dakika içinde herkes gelenin Ahmet Cemil'in babası olduğunu, dükkü olay için geldiğini öğrenmişti.

Vatan uğruna nice tehlikelere göğüs gerdik.

Ancak yüklemi bir edatla niteleyen ögeler konusunda kafa karıştıran ifadeler vardır. “Bunca sıkıntıya sizi görebilmek için katlandı.” ve “Gece treniyle Ankara'ya gitti.” cümlelerindeki edatlı ögeler *edat tümleci* kabul edilir. (Vural vd., 2006 : 44) Bu örneklerden sonra yapılan şu açıklama işi iyice içinden çıkılmaz bir hâle getirmektedir:

“Edat tümleçleri yüklemeye yöneltilen “Ne ile?, neden?, niçin?, kim ile? kimin için?” soruları ile bulunur. Yüklem anlamını neden, araç, birliktelik bakımından tamamlayan edat tümleçleri, zarf tümleci olarak değerlendirilir.” (Vural vd., 2006 : 45)

Dolaylı tümleç bölümünde yüklemi yer bakımından tamamlayan ve “yönelme -e, kalma -de, ayrılma -den” eklerinden birini alan ögelerin dolaylı tümleç olduğu ifade edilir. (Vural vd., 2006 : 46) Verilen örnekler içerisinde, durum eklerinden birini alan ancak yüklemi zaman bakımından niteleyen bir öge bulunmadığı için (Saat üçte geleceğim vb.) yazarların şekil - işlev ölçülerinden hangisini seçtiklerini tam olarak anlamak güçtür.

Cümle dışı ögeler için “Seslenmelerde kullanılan sözler, ünlem edatları, ara sözler, bağlama edatları cümlede, cümle dışı ögeler olarak yer alır.” açıklaması yapılır ve şu örnekler verilir : Buraya gelir misin oğlum. Eyyvah ne yer, ne yâr kaldı! (Vural vd., 2006 : 48) Cümle dışı öge kabul edilen ara sözlerin bir kısmının özne bölümünde “açıklamalı özne” kabul edilmesi dikkat çeken çelişkilerden biridir: “O ilk yara, kalbimizin yarası, her şeye rağmen daima sızlayacak mı?”

Görüldüğü üzere *özne, nesne* ve *yüklem* dışındaki ögelerin nasıl inceleneceği ortaöğretime yönelik yayınlarda da büyük bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik çalışmalarda da görülen bu durum diğer eğitim aşamalarına da yansımıştır. Ancak *özne, nesne* ve *yüklem* ile ilgili konularda çok büyük fikir ayrılıklarının olmadığı ifade edilebilir.

3.3. İlköğretim Programı ve Kitaplarında Cümle Öğeleri

Milli Eğitim Bakanlığı 2006-2007 ders yılından itibaren yeni bir ilköğretim programını uygulamaya koymuştur. Bu programda cümle ögeleri 8. sınıfta işlenmektedir. Programda cümle ögeleri ile ilgili olarak yer verilen amaç ve kazanımlarla açıklamalar aşağıdaki gibidir:

“Amaç ve kazanımlar

Cümleyle ilgili bilgi ve kuralları kavrama ve uygulama

1. Cümlenin temel ögelerini ve özelliklerini kavrar.
2. Cümlenin yardımcı ögelerini ve özelliklerini kavrar.
3. Cümlede vurgulanmak istenen ifadeyi belirler.
4. Cümledeki fiillerin çatı özelliklerini kavrar.

Açıklamalar

2. 1. Çekimli fiil ve çekimli fiillerde kişi konusuna gönderme yapılarak yüklem ve öznenin özellikleri kavratılır. Yüklemi belirtilmemiş olan (eksiltili) cümlelerin anlatımda kazandığı özelliklere değinilir.

2. 1. Yardımcı ögeler nesne (belirtili ve belirtisiz), yer tamlayıcısı, zarf tamlayıcısı olarak ele alınır. Belirtisiz nesnenin yüklemden hemen önce kullanıldığına dikkat çekilir.

2. 1, 2. 2. Cümlede yer alan “ara söz”ler ile bunların ilgili olduğu ögeler vurgulanır. Cümlenin herhangi bir ögesinin açıklaması olmayan ara sözler örneklendirilir.

2.1, 2.2. Cümleyi ögelerine ayırma çalışmaları yapılır. Bu sırada kelime gruplarının bölünmemesine dikkat edilir.

2. 4. Özneye göre etken ve edilgen, nesneye göre geçişli ve geçişsiz çatı özelliklerinden söz edilir. Fiilden fiil yapma ekleri ile ilişkilendirilir.”⁵

Programdaki bu açıklamalardan cümle ögelerinin *yüklem, özne, nesne (belirtili-belirtisiz), yer tamlayıcısı* ve *zarf tamlayıcısı* olarak beş bölümde değerlendirildiğini anlıyoruz. Yeni programda *edat tümleci* ve *cümle dışı ögelerle* ilgili bir açıklamaya yer verilmediğini görmekteyiz. “Cümleyi

⁵ İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8) Öğretim Programı, www.ttkb.meb.gov.tr, s. 46, (erişim tarihi 23.01.2007)

öğelerine ayırma çalışmaları yapılır. Bu sırada kelime gruplarının bölünmemesine dikkat edilir.” açıklamasına yer verilmiştir. Ancak ilköğretim program ve kitaplarında kelime gruplarına yer verilmediği düşünülürse, bu açıklama uygulanması zor bir hâle gelmiştir.

2006 programında cümle öğelerinin 8. sınıfta işlendiğini ifade etmiştik. 2006-2007 ders yılı itibarıyla bu yeni program sadece 6. sınıflarda uygulanmaktadır. Bu nedenle sadece 6. sınıf Türkçe kitabı bu programa uygun olarak hazırlanmış ve okullara dağıtılmıştır. Cümle öğelerinin de işleneceği 8. sınıf kitabı henüz yayımlanmadığı için yeni programın cümle öğeleriyle ilgili ders kitabı uygulamalarını bu çalışmada değerlendiremedik. Ancak eski programa göre hazırlanan ve 2006-2007 ders yılı başında okullara gönderilen 7 ve 8. sınıf Türkçe kitaplarındaki değerlendirmeler üzerinde duruyoruz.

7. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda cümle öğeleri şu şekilde açıklanmıştır:

“Tümcelerin oluşmasını sağlayan sözcük ve sözcük öbeklerinin tümcede belirli görevleri vardır. Sözcük ve sözcük öğelerinin tümcedeki görev adlarına tümcenin öğeleri denir. Tümcenin öğeleri, temel öğeler ve yardımcı öğeler olmak üzere ikiye ayrılır.

Temel öğeler, yüklem ve özne; yardımcı öğeler, nesne, dolaylı tümleş, zarf tümleş ve edat tümleşidir.” (Uyar-Filtekin, 2006 : 65)

Bu açıklamadan sonra dolaylı tümleş ve zarf tümleş için verilen örnekler dikkat çekicidir. Dolaylı tümleşin “adın -e, -de, -den durum eklerini alarak yüklemelerin yerini ve yönünü belirten” bir öge olduğu vurgulanır ve şu örnekler verilir: “Çocuklar okulun bahçesinde oynuyordu.”, “Oya ailesiyle tatile gitti.” (Uyar-Filtekin, 2006 : 82-83)

Örneklerden ve açıklamalardan anlaşıldığı kadarıyla kitapta *dolaylı tümleş* belirlemek için öğelerin aldığı ekler (yani şekil) esas alınmıştır. Ancak sözü edilen eklerden birini alarak yüklemi zaman bakımından niteleyen bir cümle örneği (Üç haftada çözeriz. vb) verilmediği için konunun daha açık bir şekilde belirlenmesi güçleşmektedir.

Edat tümleş bir cümle ögesi olarak kabul edildiği hâlde *zarf tümleş* için yapılan açıklama ve verilen örnekler kafa karıştırıcıdır:

“... yüklemi durum, zaman, neden, yer-yön ya da azlık-çokluk bakımından belirten sözcük ve sözcük öbeklerine belirteç (zarf) tümleş denir... Belirteç tümleşini bulmak için yükleme ne zaman, nasıl, niçin, ne kadar, nereye soruları sorulur. Bu soruların karşılığında alınan yanıtlar tümcenin belirteç tümleşidir.

Başarmak için çalışmalıyız. Arabayı ileri çeki...” (Uyar-Filtekin, 2006 : 88-89)

Görüldüğü üzere ilk yapılan açıklamayla bu açıklama çelişmektedir. “Başarmak için” edatla yüklemi niteleyen bir cümle ögesidir. Ancak bu örnekte bu ögenin *zarf tümleş* kabul edilmesi açıklamaya ihtiyaç duymaktadır.

8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı’nda da cümle öğeleri ile ilgili açıklamalar yapılmıştır. Özellikle dolaylı tümleş-zarf tümleş konusundaki açıklama önemlidir: “Adın -e, -de, -den durum eklerini alan sözcük ya da sözcük öbekleri, cümlede yer bildirdiğinde dolaylı tümleş; zaman ya da durum bildirdiğinde zarf tümleş olur.” (Köktürk-Gül, 2006 : 37)

Bu açıklamadan sonra verilen “*Ağustos-Eylül aylarında çeltikler tane bağlar.*” cümlesindeki +DA ekli öge *zarf tümleş* kabul edilir. Bu açıklamadan yola çıkarak **8. Sınıf Türkçe Kitabı’nda** cümle öğelerinin belirlenmesi konusunda işlevin esas alındığı söyleyebiliriz.

Kitapta bir edatla yüklemi tamamlayan öğeler *zarf tümleş* kabul edilir: “Bu gazeteler, onu da hemen olmuş gibi özne b.li nesne zarf tümleş yazacaklar mı?” (Köktürk-Gül, 2006 : 77)

yüklem

Cümle dışı öğeler konusunda bir açıklamaya rastlamadık. Bu örnekte, bütün öğeler belirlenmişken, “da” ögesi kapsam dışı bırakılmıştır.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türk eğitim sistemindeki cümle ile ilgili kabulleri, eğitim aşamalarına göre değerlendirdiğimiz incelememizin sonunda konuyla ilgili tespit ve önerilerimizi birkaç madde altında sıralıyoruz:

1. Dil bilgisinin hemen her alanında olduğu gibi cümle öğelerinde de terim kargaşası ilk

dikkat çeken sorundur. Özellikle *zarf / zarf tümleci / belirteç tümleci* ve *dolaylı tümleş / yer tamlayıcısı* terimlerinde sıkıntı yaşanmaktadır. Akademik yayınlardaki bu kargaşa ortaöğretim ve ilköğretime yönelik yayınlarda da etkisini göstermektedir.

2. Cümle öğeleri ile ilgili olarak *özne, nesne* ve *yüklem* konusunda önemli görüş ayrılıklarının bulunmadığı söylenebilir. Farklı eğitim aşamalarında bu öğelerin belirlenmesi ile ilgili bir görüş birliğinin sağlandığı gözlenmektedir. Küçük farklılıklar (terim farklılığı, türlerin adlandırılması vb) bu durumu değiştirmemektedir.

3. *Özne, nesne* ve *yüklem* dışındaki öğelerin belirlenmesi konusu tüm eğitim aşamalarında sorunludur. Bu sorunun temelinde ölçü olarak neyin seçildiğinin açıkça ortaya konmaması yatmaktadır. Bazı yazarlar bir öğede ölçü olarak işlevi esas alırken, başka bir öğede şekli esas almıştır. Bu da değerlendirmenin sağlıklı olmasını engellemektedir.

4. İlköğretim ve ortaöğretim için hazırlanan yeni programlarda dil bilgisi öğretimi farklı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Bilginin metne dayalı ve ezberden uzak bir şekilde sunulması olumlu değerlendirilebilir. Ancak cümle öğeleriyle ilgili zaten karmaşık olan konuların işlenişi belirsiz bir yapı sergilemektedir. Bu durum öğrenciler kadar öğretmenleri de zorlayacaktır. Bu nedenle, özellikle kitaplar hazırlanırken tartışmalı konulara dikkat edilmeli ve eğitim sisteminin bütünlüğü içerisinde değerlendirmeler yapılmalıdır.

5. Akademik yayınlardaki farklı değerlendirmelerin ilköğretim ve ortaöğretime yönelik yayınlara aynen yansdığı görülmektedir. Bütün bilim adamlarının aynı görüşte olmasını beklemek akademi kavramıyla uyumsuz. Ancak ilköğretim ve ortaöğretimdeki kargaşayı önleme konusunda, bilim adamlarının temel bir yaklaşımda uzlaşmaları faydalı olacaktır. Bu nedenle biz üniversite ve Milli Eğitim Bakanlığının işbirliğine gitmesi ve tartışılan konuların bu şekilde sağlam bir temele oturtulması gerektiği düşüncesindeyiz.

KAYNAKLAR

1. Acar, M. vd.. (2006), **Dil ve Anlatım 9. Sınıf**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
2. Akbayır, Sıddık (2003), **Cümle ve Metin Bilgisi**, Deniz Kültür yay., Ankara.
3. Akgül, Baki (1967a) "*Edat Tümleçleri*", **Türk Dili**, XVI. C., sayı 190, Temmuz, [800-803]
4. Akgül, Baki (1967b) "*Gene Edat Tümleçleri*", **Türk Dili**, XVII. C., sayı 195, Aralık, [248-249]
5. Aksan, D. - Atabay, N. - Kutluk, İ. - Özel, S. (2003), **Sözcük Türleri**, Papatya yay., İstanbul.
6. Altınbaş, G. - Bursalıoğlu, Y. (2006 a), **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 6**, Özgün yay., Ankara.
7. Altınbaş, G. - Bursalıoğlu, Y. (2006 b), **İlköğretim Türkçe Öğrenci Çalışma Kitabı 6** Özgün yay., Ankara.
8. Alyılmaz, Cengiz (1994), **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**, Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi yay., Erzurum.
9. Atabay, N. - Çam, A. - Özel, S.- (1981), **Türkiye Türkçesinin Sözdizimi**, TDK yay., Ankara.
10. Banguoğlu, Tahsin (1998), **Türkçenin Grameri**, TDK yay, Ankara.
11. Başkan, Özcan (2003), **Bildirişim (İnsan-Dili ve Ötesi)**, Multilingual yay., İstanbul.
12. Beserek, Ahmet (1991), **Türkçede Cümle Yapısı**, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.
13. Bilgegil, M. K. (1982), **Türkçe Dil Bilgisi**, Dergah yay., İstanbul.
14. Bolulu, Osman (1992a), "*Türkçede Eylemin ve Gerçekleştiricisinin Özellikleri-Eylemler ve Özneler Üzerinde Bir Anlam İncelemesi-*", **Türk Dili Dergisi**, sayı 31, Temmuz, [24-29]
15. Bolulu, Osman (1992b), "*Türkçede Eylemin ve Gerçekleştiricisinin Özellikleri-Eylemler ve Özneler Üzerinde Bir Anlam İncelemesi-*", **Türk Dili Dergisi**, sayı 32, Eylül, [46-52]
16. Boz, Erdoğan (2004), "*Türkiye Türkçesinde +DAn Ekli Nesne Ögesi Üzerine*", **V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I**, Ankara, [501-512]

17. Bozkurt, Fuat (2004), **Türkiye Türkçesi (Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem)**, Kapı yay., İstanbul.
18. Burdurlu, Zeki (1967), **Uygulamalı Cümle Çözümlemeleri**, Karınca Matbaacılık yay., İzmir.
19. Cemiloğlu, İsmet (1994) **14. Yüzyıla Ait Bir Kıyas-ı Enbiya Nüshası Üzerinde Sentaks İncelemesi**, TDK yay., Ankara.
20. Cemiloğlu, Mustafa (2004), **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi**, Aktüel yay., İstanbul.
21. Delice, İbrahim (2003), **Türkçe Sözdizimi**, Kitabevi yay, İstanbul.
22. Delice, İbrahim (1998), "**Türkçe Sözdiziminde Özne**", **Türklük Bilgisi Araştırmaları**, sayı 6, Sivas, [191-208]
23. Demiray, Kemal (1967), "**Edat Tümleçleri Konusunda Doğan Düşünceler**", **Türk Dili**, XVII. C., sayı 193, Ekim, [16-18]
24. Demircan, Ömer (2001), **Türkçenin Sözdizimi**, D R yay., İstanbul.
25. Demirel, Ö. - Şahinel, M. (2006), **Türkçe Öğretimi**, Pegema yay., Ankara.
26. Dil ve Anlatım Programı, www.ttkb.meb.gov.tr, (erişim: 22-1-2007)
27. Dizdaroğlu, Hikmet (1968), "**Edat Tümleçleri Üzerine**", **Türk Dili**, XVII. C., sayı 197, Şubat, [579-582]
28. Dizdaroğlu, Hikmet (1976), **Tümcebilgisi**, TDK yay., Ankara.
29. Ediskun, Haydar (1999), **Türk Dilbilgisi**, Remzi Kitabevi yay., İstanbul.
30. Eker, Süer (2003) , **Çağdaş Türk Dili**, Grafiker yay., Ankara
31. Emre, A. Cevat (1988), "**Türkçede Cümle**", **TDAY-Belleten 1954**, Ankara, [105-180]
32. Erden, Aysu (1998), "**Cümlede Yüklemleri Tamamlayan Öğeler Üzerine**", **Türk Dili**, sayı 560, Ağustos, [107-115]
33. Ergen, Nurettin (haz.) (1986) **Orta Öğretim Kurumlarında Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi ve Sorunları**, Türk Eğitim Derneği yay., 10-11 Nisan 1986, Ankara.
34. Ergin, Muharrem (1993), **Türk Dil Bilgisi**, Bayrak yay., İstanbul.
35. Erkul, Rasih (2004), **Cümle ve Metin Bilgisi**, Ankara.
36. Erkman-Akerson, F.- Özil, Ş. (1998), **Türkçede Niteleme**, Simurg yay., İstanbul.
37. Ertane Baydar, A. S. - Baydar, T. (2001), "**Türkiye Türkçesinde Kelime Grupları**", **A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, sayı 16, Erzurum, [27-47]
38. Gencan, T. N. (2001), **Dilbilgisi**, Ayraç yay., Ankara.
39. Gencan, T. N. (1967) "**Edat Tümleçleri**", **Türk Dili**, XVI. C., sayı 192, Eylül, [907-911]
40. Gencan, T. N. (1968) "**Edatlar ve Edat Tümleçleri**", **Türk Dili**, XVII. C., sayı 198, Mart, [680-684]
41. Göğüş, Beşir (1978), **Orta Dereceli Okullarımızda Türkçe ve Yazın Eğitimi**, Kadioğlu Matbaası, Ankara.
42. Güneş, Sezai (2003), **Türk Dili Bilgisi**, İzmir.
43. Gürsoy-Naskali, Emine (1995), "**Türkçe Kelimesi-Türkçede Hece Tipleri-Cümle Unsurlarının Tayin Kustası-Ek Halinde Zamir Olabilir mi?**", **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)**, TDK yay., Ankara, [52-55].
44. Hatipoğlu, Vecihe (1972), **Türkçenin Sözdizimi**, TDK yay., Ankara.
45. Hatipoğlu, Vecihe (1988), "**Kelime Grupları ve Kuralları**", **TDAY-Belleten 1963**, Ankara, [203-244]
46. İlköğretim Türkçe Dersi (6-7-8) Öğretim Programı, www.ttkb.meb.gov.tr (erişim tarihi 23.01.2007)
47. Kantemir, Enise (1976), **Türkiye'de Liselerde Türk Dili ve Edebiyatı Öğretimi -Alan Araştırması-**, Ankara.
48. Karahan, Leyla, (1999), **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ yay, Ankara.
49. Karaörs, Metin (1993), **Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri**, Erciyes Üniversitesi yay., Kayseri.
50. Karaörs, Metin (1995), "**Cümle Bilgisinde İsimlendirme, Sınıflandırma ve Tahlil Metotlarının Birliği**", **Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)**, Ankara, [21-30]
51. Kavcar, C. - Oğuzkan, F. - Sever, S. (2005), **Türkçe Öğretimi**, Engin yay., Ankara.
52. Koç, Nurettin (1996), "**Özneye İlgili Sorunlar**", **Türk Dili**, sayı 563, Mayıs, [7-15]

53. Korkmaz, Zeynep (1992), **Gramer Terimleri Sözlüğü**, TDK yay., Ankara.
54. Korkmaz, Zeynep, (2003), **Türkiye Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu yay., Ankara.
55. Köktürk, M. - Gül, M (2006), **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8**, Yıldırım yay., Ankara.
56. Kükey, Mahzar, (1975), **Türkçe'nin Sözdizimi**, Ankara.
57. Oğuzkan, Ferhan (haz.) (1993), **İlköğretim Okullarında Türkçe Öğretimi ve Sorunları**, Türk Eğitim Derneği yay., 25-26 Mayıs 1993, Ankara.
58. Özmen, Mehmet (2004), "**Özne Üzerine Düşünceler**", V. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara, [2331-2340]
59. Özmen, Mehmet (1995), "**Cümlelerin Altıncı Ögesi ve Bir Terim Önerisi**", Türk Dili, sayı 585, Mart, [224-228]
60. Sağır, Mukim (2002), **İlköğretim Okullarında Türkçe Dil Bilgisi Öğretimi**, Nobel yay., Ankara.
61. Sağlam, Sıtkı (1977), **Türkçenin Sözdizimi**, Diyarbakır.
62. Sev, Gülsev (2004), "**Çıkma Durumu Ekinin Nesne Görevinde Kullanımı**", V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II, Ankara, [2655-2666]
63. Sever, Sedat (2004), **Türkçe Öğretimi (Ve Tam Öğrenme)**, Anı yay., Ankara.
64. Sezer, Ayhan (1994), "**Anadili Öğretiminde Dilbilgisinin Yeri**" Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü, Dil Derneği yay., Ankara, [113-128]
65. Şimşek, Rasim (1987), **Türkçe Sözdizimi**, Trabzon.
66. Tariktaroğlu, A. (1996), "**Türkçede Özne Sorunu**", Türk Dili, sayı 536, Ağustos, [192-194]
67. Temizyürek, Fahri - Balcı, Ahmet (2006), **Cumhuriyet Dönemi İlköğretim Okulları Türkçe Programları**, Nobel yay., Ankara.
68. Turan, Zikri (1999), "**Öznenin Cümledeki Kimlik Problemi**", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, [73-86]
69. Uyar, M. - Filtekin, T. (2006), **İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 7**, Tutku yay., Ankara.
70. Uzun, N.E. (2000), **Ana Çizgileriyle Evrensel Dilbilgisi ve Türkçe**, Multilingual yay., İstanbul.
71. Ünal, Şükrü (2006), **Türkçe Öğretimi**, Nobel yay., Ankara.
72. Üstüner, Ahat, (1998), "**Cümlelerin Ögeleri Konusundaki Karışıklıklar**", Türk Dili, sayı 576, Ocak, [18-31]
73. Vural, A. vd. (2006), **Lise 3 Türk Dili**, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul.
74. Yaman, Ertuğrul (2000), **Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması**, TDK yay., Ankara.
75. Yıldız, Cemal (Ed.) (2006), **Kuramdan Uygulamaya Türkçe Öğretimi**, Pegem yay., Ankara.
76. Yörük, Yaşar (1985), **Örneklili Uygulamalı Tümce Bilgisi**, Eğitim yay., Ankara.
77. Zülfikar, Hazma (1995) "**Özne Türleri ve Bunların Adlandırılması**", Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993), TDK yay., Ankara, [43-51]

KISALTMALAR

Ed., Editör

Haz., Hazırlayan

TDK., Türk Dil Kurumu

vd., Ve diğerleri

yay., Yayıncıları